

TIL VA MADANIYAT O'RTASIDAGI BOG'LIQLIK: O'ZBEK TILI MISOLIDA
TAHLIL

СВЯЗЬ МЕЖДУ ЯЗЫКОМ И КУЛЬТУРОЙ: АНАЛИЗ НА ПРИМЕРЕ
УЗБЕКСКОГО ЯЗЫКА

RELATIONSHIP BETWEEN LANGUAGE AND CULTURE: ANALYSIS ON THE
EXAMPLE OF THE UZBEK LANGUAGE

Ergasheva Farangiz Najmiddinovna
Termiz iqtisodiyot va servis universiteti talabasi
Ilmiy rahbar Jabborova Subhida

Annotatsiya: Ushbu maqolada til va madaniyat o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik O'zbek tili misolida tahlil qilinadi. Tilshunoslik va madaniyatshunoslik sohasidagi ilmiy adabiyotlar tahlili asosida O'zbek tilining madaniy xususiyatlari, uning milliy qadriyatlar va an'analarni aks ettirishdagi roli o'rganiladi. Natijalar O'zbek tilining leksik, grammatik va pragmatik jihatlari orqali o'zbek madaniyatining o'ziga xos jihatlarini qanday namoyon etishi haqida muhim xulosalar chiqarish imkonini beradi.

Kalit so'zlar: til va madaniyat, O'zbek tili, etnomadaniy xususiyatlar, lingvomadaniy tahlil, milliy qadriyatlar

Аннотация: В этой статье анализируются взаимосвязи между языком и культурой на примере узбекского языка. На основе анализа научной литературы в области языкознания и культурологии исследуются культурные особенности узбекского языка, его роль в отражении национальных ценностей и традиций. Результаты позволяют сделать важные выводы о том, как узбекский язык через лексические, грамматические и прагматические аспекты проявляет уникальные аспекты узбекской культуры.

Ключевые слова: язык и культура, узбекский язык, этнокультурные особенности, лингвокультурный анализ, национальные ценности

Abstract: This article analyzes the relationship between language and culture using the example of Uzbek. Based on the analysis of scientific literature in the field of linguistics and cultural studies, the cultural characteristics of the Uzbek language, its role in reflecting national values and traditions are studied. The results make it possible to draw important conclusions about how the Uzbek language manifests its own aspects of Uzbek culture through lexical, grammatical and pragmatic aspects.

Keywords: language and culture, Uzbek language, ethnocultural features, linguistic analysis, national values

KIRISH

Til va madaniyat o'rtasidagi munosabatlar tilshunoslik va madaniyatshunoslikning eng muhim masalalaridan biri hisoblanadi. Tilning ijtimoiy-madaniy kontekstda o'rganilishi uning nafaqat kommunikativ vosita, balki madaniy qadriyatlar, an'analari va dunyoqarashni aks ettiruvchi muhim omil ekanligini ko'rsatadi [1]. O'zbek tili ham o'zbek xalqining asrlar davomida shakllangan madaniyati, tarixi va mentalitetini o'zida mujassam etgan noyob tizimdir.

Ushbu tadqiqotning maqsadi O'zbek tili misolida til va madaniyat o'rtasidagi chambarchas aloqadorlikni chuqur tahlil qilish, O'zbek tilining leksik, grammatik va pragmatik xususiyatlari orqali o'zbek madaniyatining o'ziga xos jihatlarini yoritishdan iborat. Ushbu masalalarni o'rganish orqali O'zbek tilining o'zbek madaniyatini saqlash, rivojlantirish va kelajak avlodlarga yetkazishdagi ahamiyatini ochib berish ko'zda tutilgan.

USULLAR VA ADABIYOTLAR TAHLILI

Tadqiqot metodologiyasi sifatida qiyosiy-tarixiy, tavsifiy va lingvokulturologik tahlil usullaridan foydalanildi. O'zbek va chet el olimlarining til va madaniyat munosabatlari, lingvokulturologiya, etnolingvistika sohalaridagi ilmiy ishlari o'rganildi.

Til va madaniyat o'rtasidagi munosabatlar masalasi ko'plab olimlar tomonidan turli nuqtai nazardan o'rganilgan. Sapir-Uorf gipotezasi tilning inson tafakkuri va dunyoqarashiga ta'siri g'oyasini ilgari surgan [2]. V. Gumboldt esa tilni "xalq ruhi"ning ifodasi sifatida talqin qilgan [3]. Zamonaviy tilshunoslikda esa A. Vejbitskaya [4] va V.A. Maslova [5] kabi olimlarning ishlari lingvokulturologiya yo'nalishining rivojlanishiga katta hissa qo'shgan.

O'zbek tilshunosligi sohasida N. Mahmudov [6], A. Nurmonov [7], Sh. Safarov [8] kabi olimlarning tadqiqotlari O'zbek tilining etnomadaniy xususiyatlarini yoritishga qaratilgan. Ularning ishlari O'zbek tilining leksik va grammatik tizimida aks etgan milliy dunyoqarash, qadriyatlar va mentalitet masalalarini o'z ichiga oladi.

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, til va madaniyat o'rtasidagi bog'liqlik masalasi turli nazariy yondashuvlar asosida o'rganilgan bo'lsa-da, O'zbek tili misolida bu masalaning kompleks tahlili hali yetarli darajada amalga oshirilmagan. Ushbu tadqiqot ana shu bo'shliqni to'ldirishga qaratilgan.

NATIJALAR

O'zbek tili lug'at tarkibining tahlili quyidagi natijalarni ko'rsatdi:

1. O'zbek tilida oila, qarindoshlik munosabatlari, mehr-oqibat tushunchalarini ifodalovchi so'zlarning ko'pligi va xilma-xilligi (opa, amma, xola, tog'a, jiyan, kelin, kuyov va h.k.) o'zbek xalqining oilaga va qarindoshlik aloqalariga yuqori darajada ahamiyat berishini aks ettiradi [6].
2. Mehmondo'stlik, hurmat va ehtirom bilan bog'liq leksik birliklar (mehmon, dasturxon, to'y, ziyofat, taklif, izzat-ikrom va h.k.) o'zbek madaniyatida mehmon kutish va hurmat ko'rsatish an'analarining muhimligini ko'rsatadi [9].
3. Milliy taomlar, kiyim-kechak, hunarmandchilik buyumlari nomlari (palov, somsa, do'ppi, atlas, kulolchilik, zargarlik va h.k.) o'zbek xalqining moddiy madaniyati boyligini aks ettiradi.
4. Ma'naviy-axloqiy tushunchalarni ifodalovchi so'zlar (andisha, or-nomus, ibo-hayo, sabr-toqat va h.k.) o'zbek xalqining axloqiy qadriyatlarini namoyon etadi [7].

O'zbek tili grammatik tizimining tahlili quyidagi xulosalarga olib keldi:

1. Hurmat shakllarining keng qo'llanilishi (siz, -lar qo'shimchasi, maxsus hurmat fe'llari) o'zbek madaniyatida kattalarni hurmat qilish, ijtimoiy ierarxiyaga ahamiyat berish kabi qadriyatlarni aks ettiradi.
2. Egalik kategoriyasining rivojlanganligi (uyim, kitobim, do'stim) o'zbek mentalitetida shaxsiy mulk va yaqin munosabatlarga berilgan ahamiyatni ko'rsatadi.
3. Fe'l zamonlari tizimida hozirgi-kelasi zamon shaklining mavjudligi o'zbek xalqining vaqt tushunchasiga o'ziga xos yondashuvini aks ettiradi [8].

Nutq madaniyati va muloqot odatlarining tahlili quyidagi natijalarni berdi:

1. Salomlashish va xayrlashish iboralarining xilma-xilligi (Assalomu alaykum, Yaxshimisiz, Sog' bo'ling) o'zbek madaniyatida muloqotni boshlash va yakunlashga katta e'tibor berilishini ko'rsatadi.
2. Ko'plab duolar, tilaklarning mavjudligi (Umringiz uzoq bo'lsin, Baxtli bo'ling) o'zbek xalqining optimistik dunyoqarashini aks ettiradi.

3. Kinoya va piching usullarining keng qo'llanilishi o'zbek xalqining so'z o'yinlari va nozik yumorga moyilligini ko'rsatadi [10].

TAHLIL VA MUHOKAMA

O'zbek tili lug'at tarkibining tahlili shuni ko'rsatadiki, til o'zbek xalqining asosiy qadriyatlari va hayot tarzini aks ettiruvchi "ko'zgu" vazifasini bajaradi. Oila, qarindoshlik munosabatlari, mehmondo'stlik kabi tushunchalarning lingvistik jihatdan boy ifodalanishi o'zbek madaniyatining asosiy ustuvorliklarini ko'rsatadi. Bu Sapir-Uorf gipotezasining g'oyalarini tasdiqlaydi - til nafaqat fikrlarni ifodalash vositasi, balki dunyoni idrok etish va tushunish usuli hamdir [2].

Grammatik tizimning o'ziga xos xususiyatlari, ayniqsa hurmat shakllarining keng qo'llanilishi, o'zbek jamiyatining ierarxik tuzilishi va kattalarni hurmat qilish an'anasi bilan bog'liq. Bu V. Gumboldtning til "xalq ruhi"ning ifodasi degan g'oyasini tasdiqlaydi [3]. O'zbek tilidagi grammatik shakllar orqali xalqning dunyoqarashi, ijtimoiy munosabatlarga yondashuvi aks etadi.

Nutq madaniyati va muloqot odatlarining tahlili o'zbek xalqining muomala madaniyatiga katta e'tibor berishini ko'rsatadi. Bu A. Vejbitskayaning madaniy skriptlar nazariyasi bilan hamohangdir [4]. Salomlashish, xayrlashish, tilaklar aytish kabi nutqiy harakatlar o'zbek madaniyatining muhim qismi hisoblanadi va ijtimoiy munosabatlarni mustahkamlashga xizmat qiladi.

O'zbek tilining leksik, grammatik va pragmatik xususiyatlarining kompleks tahlili shuni ko'rsatadiki, til nafaqat madaniyatni aks ettiradi, balki uni shakllantirish va saqlashda ham muhim rol o'ynaydi. Bu V.A. Maslovaning til madaniyatning "genetik kodi" degan g'oyasini tasdiqlaydi [5].

XULOSA

O'zbek tili misolida o'tkazilgan tahlil til va madaniyat o'rtasidagi chambarchas bog'liqlikni yaqqol ko'rsatadi. Quyidagi asosiy xulosalarni chiqarish mumkin:

1. O'zbek tili o'zbek xalqining asrlar davomida shakllangan qadriyatlari, an'analari va dunyoqarashini o'zida mujassam etgan noyob madaniy hodisadir.
2. Tilning leksik tarkibi xalqning moddiy va ma'naviy madaniyatini, uning asosiy qadriyatlarini aks ettiradi.
3. Grammatik tizim orqali xalqning ijtimoiy munosabatlar, vaqt, fazo haqidagi tasavvurlari namoyon bo'ladi.
4. Nutq madaniyati va muloqot odatlari jamiyatning axloqiy me'yorlari va ijtimoiy munosabatlar tizimini aks ettiradi.
5. O'zbek tili nafaqat madaniyatni aks ettiruvchi vosita, balki uni saqlash va kelajak avlodlarga yetkazish omili hamdir.

Ushbu xulosalar O'zbek tilini o'rganish va o'qitishda, madaniy merosni saqlash va rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Kelajakda O'zbek tilining boshqa tillar bilan aloqasi, zamonaviy sharoitlarda rivojlanish tendensiyalari kabi masalalarni o'rganish maqsadga muvofiq bo'ladi.

ADABIYOT RO'YXATI

1. Kramsch, C. (1998). Language and culture. Oxford University Press.
2. Whorf, B. L. (1956). Language, thought, and reality: Selected writings of Benjamin Lee Whorf. MIT Press.
3. von Humboldt, W. (1999). On language: On the diversity of human language construction and its influence on the mental development of the human species. Cambridge University Press.
4. Wierzbicka, A. (1997). Understanding cultures through their key words: English, Russian, Polish, German, and Japanese. Oxford University Press.
5. Маслова, В. А. (2001). Лингвокультурология. Академия.
6. Mahmudov, N. (2012). Tilning mukammal tadqiqi yo'llarini izlab. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi.
7. Nurmonov, A. (2012). O'zbek tili fonologiyasi va morfologiyasi. Toshkent: O'qituvchi.

ILM FAN XABARNOMASI

Ilmiy elektron jurnali

8. Safarov, Sh. (2008). Pragmalingvistika. Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi.
9. Ismoilov, I. (2014). O'zbek tili etnomadaniy leksikasi. Fan va texnologiya.
10. Hakimov, M. (2013). O'zbek pragmalingvistikasi asoslari. Toshkent: Akademnashr.